

משמשיה — רק משמשיין מותרין, והיא עצמה אסורה.

גמרא

שינינו במשנתנו: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל חברו.

ומשמע שרק את העבודה זרה של חברו הגוי יכול הגוי לבטל, אבל את העבודה זרה של ישראל אינו מבטל.

נוסח זה של המשנה הוא נוסח מתוקן שתיקן רבי לעת זקנותו, והנוסח הקודם היה: שלו ושל ישראל, וכמו שיבואר.

ומספרת הגמרא: מתני ליה שנה רבי לבנו, רבי שמעון ברבי [גירסא אחרת: בריה בנו]: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל חברו.

אמר ליה רבי שמעון: רבי! הרי שנית לנו בילדותך: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל ישראל! ועתה אתה שונה שאינו יכול לבטל את של ישראל.

וטרם שהגמרא מבררת למה חזר בו רבי היא תמהה: **דישראל?! וכי שנה רבי בילדותו שגוי מבטל עבודה זרה של ישראל?! מי קא בטלה?** וכי יש לה ביטול כלל?! **והא "ושם בסתר" כתיב** [דברים כז], ודרשנו מהכתוב הזה שאין לה שום היתר, אלא היא טעונה גניזה וביעור!

אמר רבי הלל בריה דרבי וולס: לא נצרכה המשנה להשמיענו אלא כשיש לו לגוי

שותפות בעבודת כוכבים של ישראל.

ובילדותו סבר רבי שיכול הגוי לבטלה כיון שהוא שותף בה, ובזקנותו חזר בו.

ודנה הגמרא: **בילדותו מאי קסבר**, מה היתה סברתו של רבי בצעירותו שיכול לבטלה, ובזקנותו מאי קסבר?

בילדותו סבר, ישראל השותף בעבודה זרה עם גוי, אדעתא דעובד כוכבים פלח, עובדה על דעת שותפו הגוי.⁽⁶⁰⁾ ולכן, **כיון דעובד כוכבים מבטל דנפשיה**, את חלקו, לכן **דישראל נמי מבטלה**, בטל גם חלקו של ישראל, שהרי הוא עבדה על דעתו של הגוי.

ובזקנותו חזר בו וסבר, ישראל אדעתא דנפשיה פלח, עובדה לדעת עצמו, לכן **כי כאשר מבטל עובד כוכבים**, רק את החלק **דנפשיה**, את חלקו שלו בלבד הוא יכול לבטל, אך חלקו **דישראל לא בטיל**.

ולכן בזקנותו שינה רבי את נוסח המשנה.

איכא יש חכמים דמתני לה לדברי רבי הלל בריה דרבי וולס אסיפא על הסיפא של משנתנו, ששינינו בה: **ישראל אינו מבטל עבודת כוכבים של עובד כוכבים**.

והוינן בה: **פשיטא?! וכי עלה על הדעת שישראל יכול לבטל?! הרי כל דין ביטול נאמר בגויים בלבד?!**

ועל כך מביאה הגמרא: **אמר רבי הלל בריה דרבי וולס: לא נצרכה משנתנו להשמיענו שישראל אינו מבטל עבודת כוכבים של גוי, אלא שהמשנה עוסקת בכגון שיש לו**

60. המאירי מפרש: אינו עובדה אלא משום שהגוי עובדה, ואינו מתכוון לעבודה ממש.

לבטל את חלקו, וקא משמע לך, שרק ישראל הוא דלא מבטל את חלקו דעובד כוכבים. אבל עובד כוכבים את חלק דנפשיה של עצמו מבטל.⁽⁶¹⁾ והחידוש הוא, שלא נאמר הואיל ואינו יכול לבטל את חלקו של הישראל השותף עמו בעבודה זרה, אינו יכול

לישראל בה בעבודת כוכבים שותפות עם גוי. וגם בכך אין חידוש שישראל אינו יכול לבטל את חלקו של הגוי, שהרי אפילו את החלק של עצמו הוא אינו יכול לבטל. אלא שלשון המשנה בא לדייק, ולומר כי רק הישראל אינו יכול לבטל, אך הגוי יכול

מפני חלקו של הישראל, דהרי קיימא לך בדאורייתא "אין ברירה"?

כלומר: הגוי עצמו עושה מה שלבו חפץ, ואילו לדידן מה הועיל ביטול הגוי, הואיל, ובין כך הוא אסור?

ב. הראשונים מביאים תירוץ, שאם מכרו הגוי אחרי שביטלו – מותר ליהנות מהדמים שקיבל הגוי עבור חלקו.

הרמב"ן הקשה על תירוץ זה, שבכל אופן אין הדמים אסורים, כמבואר [סד א] שדמי עבודת כוכבים הנמצאים ביד גוי – מותרים.

[וכמבואר לעיל יב א באריכות. ועייין שם בהערות בשם ספר עבודת עבודה וקהלות יעקב הסוברים בדעת התוס' שאם הגוי מוכר אלילו כדי לקנות אליל אחר, אז הדמים אסורים. ולפי דעה זו, אפשר לתרץ קושיית הרמב"ן. ודו"ק].

ג. הרמב"ן מביא עוד תירוץ, שאחר שביטל הגוי חלקו, נתנו לישראל אחר – ואז יכול הישראל למכור חלקו שהיה של הגוי שהרי כבר נתבטל. ואם הגוי לא היה מבטלו, ונתנו לישראל חלקו, היה אסור למכרו, נמצא שהביטול הועיל. וכן כתבו הרשב"א והמאירי והריטב"א.

אבל הרמב"ן אינו מקבל תירוץ זה, ולא ביאר מדוע.

ד. הרמב"ן מתרץ, שמדובר שהיה ידוע חלקו של הגוי וחלקו של הישראל, כגון שהיה של זהב ושל כסף והזהב שייך להגוי והכסף של ישראל, ואין צריכים לדין "ברירה".

והקשה עליו הרשב"א: אם כן, פשיטא

61. כן פירש רש"י, לפי גירסתו.

והרמב"ן מביא גירסא: קמ"ל דישראל אינו מבטל חלקו של הגוי אבל הגוי מבטל חלקו של ישראל.

ומבאר הרמב"ן, שלפי גירסא זו נחלקו ה"איכא דאמרי", ושאר הלשונות סוברים לאידך גיסא, שהגוי אינו יכול לבטל אף חלקו של עצמו, הואיל ואינו יכול לבטל חלקו של הישראל.

כלומר: גירסא זו סוברת שאין ביטול למחצה, או שהוא בטל או שאינו בטל.

ומרהיטות לשונות של הרמב"ן משמע דגירסא זו סברה, שכיון שההלכה היא ש"אין ברירה", כלומר: אין לומר הוברר הדבר למפרע שזה חלקו שלו וזה חלקו של הישראל, וכיון שכן, כל האליל שייך לשניהם – לכן אין להפריד ביניהם, או שכולו אסור או שכולו מותר.

אבל לגירסתנו יש לברר דינו של הכלי, האם מותר לפחות חלקו של הגוי או לא?

א. האור זרוע [הלכות עבודה זרה סימן ר"ן] מביא בשם רשב"ם בשם רש"י, הסובר שכל איסורי עבודה זרה הם מדרבנן, והדרשות המובאים [לעיל נב א] הם אסמכתא בעלמא, וכיון שהם אסורים רק מדרבנן – קיימא לך שבאיסורי דרבנן "יש ברירה", לכן הותר חלקו של הגוי.

אבל הרמב"ן סובר, שאיסורי עבודת כוכבים הם דאורייתא, וחמורים משאר איסורים, ולכן שואל: מה יועיל הביטול להגוי, הרי אסור הוא

לבטל אף את החלק של עצמו.

מתניתין

כיצד מבטלה הגוי לעבודת כוכבים?

קטע ראש אזנה או ראש חוטמה או ראש אצבעה.

וכן אם פחסה, הכה עליה בפטיש עד שנתמעכה צורתה, אף על פי שלא חיסרה, ביטלה.

אבל אם רקק ירק בפניה, או השתין בפניה, או גררה, סחב אותה והשליכה בטיט, או זרק בה את הצואה — הרי זו אינה בטילה, לפי שאין במעשים אלו משום ביטול, אלא רק ביטוי של כעס זמני, וכשיחזור בו, יעבדנה. (63)

מכרה הגוי או משכנה עבור חובו — רבי אומר: ביטל, וחכמים אומרים: לא ביטל ויבואר בגמרא.

גמרא

שנינו במשנתנו: פחסה אף על פי שלא חיסרה — ביטלה.

איכא יש כאלה דמתני לה, ששונים את דברי רבי הילל בריה דרבי וולס אברייתא, על דברי ברייתא ששנינו בה: רבי שמעון בן מנסיא אומר: עבודת כוכבים של ישראל, אין לה בטילה עולמית.

והוינן בה: מאי פירוש עולמית?

אמר רבי הילל בריה דרבי וולס: לא נצרכה להשמיענו שאין לה ביטול, אלא כגון שיש לו לעובר כוכבים בה בעבודת כוכבים של הישראל שותפות, וביטל הגוי את חלקו, והריהו בטל, אבל חלקו של הישראל לא בטל.

וקא משמע לן דישראל אדעתיה דנפשיה פלה, עובדה על דעת עצמו, ולא על דעת הגוי.

הלכה למעשה: אין חילוק בין שלושת הלשונות של רבי הילל בריה דרבי וולס, ואין הגוי יכול לבטל חלקו של הישראל, אלא רק של עצמו. (62)

משמע שגריס גירסא היא.

63. כתב הריטב"א: היינו דוקא אם עושה כן לפי שעה, כמו שמדוייק לשון המשנה "רקק" "השתין". ולא אמרה "רוקק" "משתין", ואם עושה כן תדיר — ודאי בטלה.

וראיתו מהמשנה ששנינו לעיל [מד ב] גבי אפרודיטי, שאמר כן רבן גמליאל לאותו הגמון: זו עומדת על פי הביב וכל העם משתינים לפניה,

שהגוי יכול לבטל חלקו, הרי אין להם בו שותפות גמורה.

ה. תוס' הרי"ד מתרץ: כגון שהיה להם משמשים נפרדים, של הישראל ושל הגוי. ובא להשמיענו שמשמשי הגוי בטלים בביטולו, ואילו משמשים של הישראל אינם בטלים — ולדבריו, אכן לאליל עצמו אין שום תועלת בביטולו, מפני ש"אין בריה".

62. ועיין בהערה הקודמת. ובחידושי המאירי

במשנה לא נאמר למי מכרה בעליו הגוי, האם לצורף [סתם לוקחי מתכות הם צורפים⁽⁶⁴⁾] גוי או לישראל. הגמרא דנה בכך.

בצורף גוי הדעת נוטה לומר שאין המכירה מעשה ביטול, מפני שהגוי המוכרה סובר שהגוי הקונה יעבדנה ולא ישברנה ולא יצרפנה.

ומאידך, כשמוכרה לצורף ישראל ישנה נטייה לומר שהמכירה הוא מעשה של ביטול, מפני שהגוי יודע שהישראל יתיכנה ויצרפנה, ולא יעבדנה.

ואף שהדעת נוטה כן — איננה סברא מוחלטת, ואין הכרח לומר כן, ויתכן דאף אם מכרה לגוי — ביטלה. וכמו כן יתכן שאף אם מכרה לישראל — לא ביטלה. וכמו שיבואר בגמרא.

זעירי אמר רבי יוחנן, ורב ירמיה בר אבא אמר רב נחלקו בביאור משנתנו.

חד אחד משניהם אמר: מחלוקת שנחלקו רבי וחכמים היא: **בצורף עובד כוכבים — אבל בצורף ישראל — דברי הכל: ביטל.**

וחד אחד משניהם אמר: **בצורף ישראל מחלוקת, וכמו שיבואר.**

ודנה הגמרא: **כי לא חסרה והיא שלימה — במאי ביטלה?**

אמר רבי זירא: כגון שפחמה בפניה וקלקל צורתה.

שנינו במשנתנו: **רקק בפניה והשתין בפניה** גררה זרק בה את הצואה — הרי זו אינה בטילה.

ודנה הגמרא: **מנא הני מילי.** מנין שחוזר ועובדה אחרי שמבזה אותה ולכן אינה בטילה?

אמר חזקיה: דאמר קרא [ישעיה ח] **"ועבר בה נקשה ורעב [בא עליו מאורע קשה וסבל הרעבון כי נחסר לחמו — מצודות דוד] והיה כי ירעב והתקצף — וקלל במלכו ובאלוהו [מקלל את אלילו ומבזהו] ופנה למעלה [לבו פונה לשמים]".** **וכתיב בתריה** וכתוב במקרא שלאחריו **"ואל ארץ יביט והנה צרה והחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדה"**.

מבואר, דאף על גב דקלל מלכו ואלוהיו ופנה למעלה — כשנרגע מכעסו, אז: **אל ארץ יביט מתפייס עמו וחוזר ועובד אותו.**

שנינו במשנתנו: **מכרה או משכנה — רבי אומר: ביטל, וחכמים אומרים: לא ביטל.**

64. נחלקו רבותינו הראשונים בסוגיתנו. רש"י ותוס' סוברין דלאו דוקא "צורף" והוא הדין לשאר לוקח ישראל, אלא שסתם לוקחי מתכות צורפים הם. אבל הראב"ד והרמב"ן סוברים שדוקא במכרם לצורף, ואז מבטלה הגוי ביודעו שהצורף יצרפנה ויתיכנה — אבל במכר לישראל שאינו צורף, אין הגוי מבטלה אפילו לדעת רבי.

לא נאמר אלא אלוהיהם — את שנוהג בו משום אלוה אסור, את שאינו נוהג בו משום אלוה מותר.

המאירי דוחה ראיה זו, משום ששם המרחץ עשוי מתחלה לכך ומעולם לא חל עליו שם עבודה של כבוד, ועוד, שכל ההמון עושים כן, ואין להביא מהדין ההוא ראיה לדידן שהיה אלילו, והוא לכדו מבזהו.

וכן קשה: בלחבלה מאי טעמא דמאן דאמר חכמים האומרים: לא ביטל, הרי המוכר ודאי ביטלה ביודעו [או בחושבו] שהקונה ישחיתנה?

אלא, האם לאו פירוש לחבלה — למו שעתיד לחבלה, ומנו ומי הוא? צורף ישראל, ובכל זאת סוברים חכמים: לא ביטל, משום שהמוכר אומר בלבו: כיון ששוויה מרובה — לא יצרפנה צורף ישראל, וימכרנה לגוי אחר והוא יעבדנה. ורבי חולק וסובר שהגוי יודע שהישראל יצרפנה בכור הצורפים.

ופירוש לעובדה — למו שעתיד לעובדה, ומנו ומי הוא? צורף עובד כוכבים, לכן סוברים חכמים: לא ביטל, ורבי חולק וסובר: ביטל.

והנה, הלשון דברי רבי "נראין דבריי", משמעותם: אכן, אנו חלוקים בהלכה זו גם במכרה לישראל, אבל דבריי יותר מתקבלים על הדעת. וכן מה שאמר "ודברי חבריי", משמעותם: נחלקנו גם במכרה לגוי, ובהלכה זו מתקבלת על הדעת דברי חבריי החכמים —

ושמע מינה: בין בזה במכרה לצורף ישראל ובין בזה בצורף גוי — מחלוקת. ונפשטה האיבעיא.

איבעיא להו: אמורא זה השני, מהי דעתו, האם רצונו לומר: בצורף ישראל היא המחלוקת רבי אומר ביטל וחכמים אומרים לא ביטל, אבל צורף עובד כוכבים — דברי הכל: לא ביטל —

או דלמא יתכן שרצונו לומר: בין בזה בצורף עובד כוכבים ובין בזה בצורף ישראל — מחלוקת.

והנפקא מינה, הוא: מה סובר רבי במכרה לצורף גוי, האם סובר לא ביטל או ביטל.

ופשטינן: תא שמע מדברי רבי בברייתא. דשנינו ברייתא: אמר רבי: נראין מסתברים דבריי דברים שלי, כשמכרה לחבלה [וכמו שיבואר], ודברי חבריי חכמים החולקים עמי — [נראין] בשמכרה לעובדה.

וטרם שמסקינן הפשיטות — מבררין: מאי פירוש: לחבלה, ומאי פירוש לעובדה?

אילימא אם נאמר: לחבלה — לחבלה ממש שמכרה על מנת שישחיתנה, ולעובדה — לעובדה ממש שמכרה על מנת שיעבדנה —

אם נאמר כן קשה, בלעובדה מאי טעמא דמאן דאמר רבי האומר: ביטל, הרי בפירוש התנה עמו שיעבדנה, [ואף אם בסוף לא יעבדנה — מכל מקום] הרי המוכר לא ביטלה מלהיות עבדת כוכבים —

זו מדברת בסתם לוקח שאינו צורף. הרמב"ן דוחה ראה זו, כי סתם לוקחי גרוטאות הם צורפים, או שקונה אותם כדי לתתם לצורף להתיכן ולצרפם. ועיין עוד בריטב"א ובר"ן.

וראיתם של רש"י ותוס' היא, מקושית הגמרא בסוף הסוגיא, בישראל הלוקח גרוטאות מן הגוי [עייין שם], ואם נאמר שדוקא בצורף מבטלה הגוי ביודעו שהישראל יצרפנה ויתכנה — מה מקשה שם הגמרא, הרי יתכן שברייתא

והאמורא השני סובר: בין בזה ובין בזה מחלוקת.

מיתיבי הגמרא מביאה ברייתא להקשות על האמורא הראשון הסובר שבלוקח ישראל דברי הכל ביטל. וכן שנינו:

ישראל הלוקח גרוטאות חתיכות כסף מן העובדי כוכבים ומצא בהן עבודת כוכבים אליל —

אם עד שלא נתן הישראל מעות להגוי המוכר — **משך** אותה [עשה קנין "משיכה", והוא מעשה קנין אף בין ישראל לגוי] — יחזיר אותה להמוכר, ואם ירצה יבטלנה הגוי ויחזור הישראל ויקחנה ממנו בקנין חדש.

ומה שהישראל "משך" ממנו הוי קנין בטעות ובטל הקנין, כיון שלא ידע שיש בהן עבודת כוכבים, הילכך אין עליה דין של עבודת כוכבים של ישראל שאינה בטילה.

אבל **אם משנתן** [אחרי שנתן] **מעות משך** — יוליך הנאה, כלומר שווי העבודת כוכבים לים המלח והדמים אסורים בהנאה. ואינו יכול להחזירה להגוי ולחזור ולקחת ממנו את דמי המכירה.

ולמרות שהמשיכה היתה "קנין בטעות", בכל זאת, כיון שכבר שילם עליה, ועתה מחזירה ולוקח מעותיו — נראה כאילו מוכר אותה להגוי.

ולכאורה, גוי זה המוכר גרוטאותיו לישראל, ידע שיש שם עבודת כוכבים, ולא ביטלה

והנה (65) עתה קשה על האמורא הראשון שאמר שבצורף ישראל דברי הכל ביטל, ואילו מהברייתא משמע שנחלקו גם בצורף ישראל?

ודחינן: לא אין זה פירוש הברייתא, אלא **הכי קאמר** כן הם הדברים: **אמר רבי: נראין דבריי לחבריי** ואף לא נחלקו עמי כשמכרה לחבלה, ומנו ומי הוא? צורף ישראל —

שאף חבריי לא נחלקו עלי לומר שאינה בטילה — **אלא כשמכרה לעובדה גוי, אבל כשמכרה לחבלה מודו לי.**

ועתה מפרשים "נראין דבריי": מתחילה, דהיינו, שמעולם לא נחלקו עלי. ולא כמו שפירש המקשן "נראין דבריי": אחרי מחלוקתנו מסתברים דבריי יותר.

ודברי רבי באים לברר ב"מה" נחלקו, ולא כמו שסבר המקשן שרבי בא לומר: דברי מי מסתברים יותר.

והלשון בברייתא מדוייק כן: כי ברישא נאמר "ונראין", ובסיפא נאמר "ודברי חבריי", ולא נאמר "ונראין" — משמע שברישא אומר "ונראין דבריי לחבריי" שמעולם לא נחלקו עמי, ובסיפא "ודברי חבריי", כלומר: במה אכן נחלקנו? בלעובדה.

לסיכום: ישנם שתי דעות.

האמורא הראשון סובר: המחלוקת היא בצורף גוי, ואילו בצורף ישראל דברי הכל ביטל.

לפני המכירה —

בטלה (66).

משמע שברייתא זו סוברת שכאשר מכר לישראל אינה בטילה.

בריייתא הבאה באה ללמדנו שדין זה אמור דוקא אם מכרה, אבל כשלא מכרה ממש — אינה בטילה.

אי אמרת בשלמא: בצורף ישראל מחלוקת, והחכמים סוברים שאינה בטילה — **הא ברייתא זו, מני משנתו של מי היא? רבנן היא —**

תנו רבנן: לוח הגוי עליה כלומר, שמשכנה ודעתו לשלם את הלואתו ולקחתה מיד המלוה (67), **או שנפלה עליה מפולת ואינו חש לפנותה, או שגנבוה ליסטיין ואינו מחזר אחריה, או שהניחוח הבעלים וחלכו להם למדינת הים לארץ רחוקה —**

אלא, אי אמרת בצורף עובד כוכבים מחלוקת אבל בצורף ישראל דברי הכל ביטל, קשה: הא ברייתא זו מני מי שנה אותה? הרי חכמים כמו רבי סוברים שהיא בטילה —

אם עתידין לחזור במלחמת יהושע [יבואר גא-ב לקמן] —

ולמה יוליך הנאה לים המלח, [ולאיזה צורך יחזיר אם לא נתן מעות]?

בכל אלו **אינה בטילה** [גירסת הב"ח: **עולמית** (68)] מפני שאין במעשים אלו משום ביטול.

ומתוצאת הגמרא: **שאני שונה המקרה התם, דאדעתא דגרוטאות — זבין הגוי מכרה יחד עם גרוטאות בחושבו שהיא גרוטאות, אדעתא דעובד כוכבים לא זבין לא ידע שיש שם עבודת כוכבים, ולכן לא ביטלה.**

הגמרא מבארת למה הוצרכה הברייתא לשנות את כל אלו הדוגמאות ללמדנו שאם לא מכרה ממש — אינה בטילה.

אבל במוכר עבודת כוכבים בלבד לצורף ישראל, סובר האמורא הראשון שלדברי הכל מבטלה מרצונו.

וצריכא להשמיענו, דאי תנא לוח עליה, היינו אומרים: **מכך דלא זבנה** שלא מכרה לשלם חובותיו, מראה בכך שאינו מתייאש ממנה, **הילכך לא בטלה —**

שנינו במשנתנו שרבי סובר שאם הגוי מכר את העבודת כוכבים בין לישראל ובין לגוי [או לדעת חכמים — לפי דעת האמורא הראשון — אם מכר לישראל] — הרי היא

אבל נפלה עליה מפולת, מכך דלא קא מפני לה אינו מפנה אותה, **אימא** היה עולה על הדעת לומר: **בטולי בטלה** ומזניחה ומבטלה —

67. כן כתבו התוס' הנ"ל. וכן כתב הריטב"א במתניתין בשם הרמב"ן.

68. גירסא זו, מבארים התוס', היא לפי מסקנת הגמרא שהאשרות בימי מלחמת יהושע היה להם

66. מבואר לפי רש"י ד"ה לוח, וכפי שביארוהו בחידושי הר"ן ובמהרש"א [בתוס' ע"ב ד"ה דא"].

וכן סוברים התוס' [שם].